

KÖY ENSTİTÜLERİ VE EĞİTİM REFORMU

Ahmet Emre ATEŞ*

Özet:

İkinci Dünya Savaşı döneminde kurulan Köy Enstitüleri, Türkiye'nin kırsal kesimlerinde ilk ve ortaöğretimi genişletmek adına okur-yazarlık ve vatandaşlık eğitimini amaçlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye'deki cumhuriyet modernleşmesi ve ulus-devlet inşasında köylü eğitiminin önemine vurgu yapılmıştır. 1940'lı yıllarda farklı ideolojik yaklaşımların eleştirinse maruz kalmalarına rağmen Köy Enstitüleri'nin eğitim başarısı bilinen bir gerçeklik olarak kalmıştır. Bu makalenin amacı, Köy Enstitüleri tarihçesini ve önemini farklı açılardan değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, ikinci Dünya Savaşı, Ulus-devlet İnşası

* İstanbul Üniversitesi, ahmetemreates@hotmail.com

Abstract:

Established during the Second World War, the Village Institutes aimed at instructing civic education together with promoting secondary education in rural Turkey. Therefore, the Village Institutes engaged a group of young teachers so that they emancipate in the rural schools, the reforms of nation-state building in Turkey. The success in a well-known fact within a decade in spite of a variety of critics on behalf of different ideologies in 1940s. By the same taken, the goal of this paper is to analyse different aspects of the history of Village Institutes.

Keywords: Village Institutes, Second World War, Nation-State Building

Giriş:

17 Nisan 1940 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kanun tasarısı onaylanan Köy Enstitüleri, Erken Cumhuriyet döneminin en önemli eğitim projeleri arasında olmuştur. Kuruluşundan itibaren yaşanan olaylar ve her türlü olumsuzluğa rağmen elde ettiği sonuçlar, “Enstitülerin” günümüzde anlamı ve değerini toplum olarak tartışmasız kabul etmemize yol açıyor. Aslında Köy Enstitüleri'nin anlam ve önemi “piramidin tabanının nasıl bir yük taşıdığıнын bilinçle kavranmasıdır”.¹ Bir başka anlatımla, Cumhuriyet'in reformlarına ve ulus-devlet inşasına² köyün ve köylünün destek olmasının öyküsüdür, “Enstitüler”.

Köycü düşünce ve köylü eğitimi, 1908-1918 yılları arasında, kısacası İkinci Meşrutiyet döneminde, Türk milliyetçiliğinin gündeminde ortaya çıkmıştır.³ Fakat erken Cumhuriyet dönemine baktığımızda köye yönelik eğitim seferberliğinin hızlanmasının altında 1935 nüfus sayımının sonuçları yatar. 1935 sayımının sonuçlarına göre, %81'i kırsal alanda yaşayan toplumda, ilköğretim çağında çocukların okula gitme oranı kent ve kasabalarda %80 iken, köylerde %26 seviyesindedir. Üstelik toplamda 40.000 köyün 31.000'inde okul yoktur ve bununla birlikte 20.000 kadar öğretmen açığı vardır.⁴ Açıklanan rakamlar zihinleri allak bullak edici düzeydedir. Bir taraftan kent ile köy arasında nicelik anlamındaki uçurum, diğer

¹ Adnan Binyazar, **Toplum ve Edebiyat**, İstanbul, Can Yayınları, 2010, s.269.

² Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 185-186.

³ Asım Karaömerlioğlu, “Türkiye’de Köycülük”, der. Ahmet İnsel, **Kemalizm: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 285.

⁴ Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945**, cilt2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.115.

tarafından okuma-yazma oranındaki düşüklük tek-parti döneminin eğitime odaklanmasını zorunlu kılmıştır.

Tarihçe ve Analiz:

8 Eylül 1934 tarihinde Trakya Umumi Müfettişliği'nin Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibi Recep Peker'e gönderdiği rapor da, köylerde milli bayramların nasıl kutlanıp kutlanmadığını gözler önüne sermiştir. 30 Ağustos Zafer Bayramı'ndan bahseden müfettiş raporunda "bu büyük günün halkça ve köylüce hala bilinmemesi bu gibi bayramlara karşı köylüde hiçbir alaka uyandırılmaması" kaleme alınır.⁵ Özellikle kırsal alanda milli bayramların bilinmemesi ve eğitim altyapısının yetersizliği açık biçimde fark edilmiştir. Ulus-devlet inşa sürecinde tek-parti iktidarının öncelikle okur-yazar oranını yükseltmesi ve aynı zamanda vatandaşlık bilincini verebilmesi gerekmektedir.

Köy Enstitüleri'ne açılmasına giden yolda müfettiş raporları ve nüfus sayımı sonuçları etkili olmuştur. Dolayısıyla, "Enstitü" projesinin temelleri Milli Şef döneminde değil Tek-parti döneminde atılır. İlk olarak 1937 yılında Kızılcıllu (İzmir) ve Çifteler (Eskişehir) Köy Öğretmen Kursları faaliyete başlar. 1938 yılında Kepirtepe (Kırklareli) ve 1939 yılında Gök köy (Kastamonu) Köy Öğretmen Kursları açılır. Dönemin Kültür Bakanı Saffet Arıkan, sorumlu olarak, sonraki yıllarda Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde de çalışacak olan İsmail Hakkı Tonguç'u görevlendirir. Köy Öğretmen Kursları'nın amacı askerliğini başarıyla bitirmiş erlere okuma-yazmayı öğretmene teknikleri ile tarım ve hayvancılık konusunda bilgiler anlatılmaktadır. Kursiyer erler programdan mezun olduktan sonra çeşitli köylere öğretmen olarak tayin edilirler.

İlk kez Tek-Parti döneminde "Köy Öğretmen Kursları" adı altında denenmeye başlayan köye öğretmen yetiştirme projesi, Milli Şef döneminde "Köy Enstitüleri" adıyla kurumsallaşacak ve kamuoyunda geniş yankılar uyandıracaktır. 1940 yılından 1954 yılına kadar faaliyet gösteren Köy Enstitüleri'ni Fakir Baykurt üç döneme ayırır. Baykurt, 1940-1946 arasını altın dönem, 1946-1950 arasını duraklama dönemi, 1950-1954 arasını kapanış dönemi olarak değerlendirir.⁶

⁵ T.C: **Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri**, 490-01-1436-746-3, 8 Eylül 1934.

⁶ Fakir Baykurt, **Şamar Oğlanları**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976, s.273.

Hasan Ali Yücel'in bakanlığı ve İsmail Hakkı Tonguç'un İlkokul Genel Müdürü olduğu 1940-1946 yılları, Fakir Baykurt gibi mezunlar açısından altın zamanlar olmuştur. 1946 yılında Bakan Yücel'in ve öğrencilerin "Tonguç Baba"larının görevden alınması enstitülere vurulan ilk darbedir. Böylece, 1950 yılına kadar kadro ve programlarda, iş eğitimi ile karma eğitimi ortadan kaldıran çeşitli değişiklikler olur. 1950 yılından itibaren Köy Öğretmen Okulu olarak faaliyet gösteren "Enstitüler", 1954 yılında tamamen kapatılırlar. Sonraki dönemlerde köyle organik bağı olan başka bir okul veya eğitim projesinin de esamisi okunmaz.

Daha önce açılan Kızılçullu (İzmir), Çifteler (Eskişehir), Kepirtepe (Kırklareli) ve Gölköy (Kastamonu) Köy Öğretmen Okulları, Köy Enstitüleri'ne dönüştürülür. 1940-1941 arasında Cılavuz (Kars), Beşikdüzü (Trabzon), Akçadağ (Malatya), Pazarören (Kayseri), Ladik-Akpınar (Samsun), Arifiye (Kocaeli), Savaştepe (Balıkesir), Düziçi (Adana), Gönen (Isparta), Aksu (Antalya); 1942 yılında Yıldızeli (Sivas), İvriz (Konya), 1943-1944 arasında Pulur (Erzurum), Dicle (Diyarbakır), Ortaklar (Aydın), 1948 yılında Erciş-Ernis (Van) Köy Enstitüleri kurulur. Kamuoyunda tanınırlığı daha fazla olan Hasanoğlan (Ankara) Yüksek Köy Enstitüsü ise sadece Enstitülere öğretmen yetiştirmek üzere 1942 yılında faaliyetine başlar ve 1947 yılında kapatılır.

Öncelikle Batı ve sahil kesimlerinde açılıp, sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılan toplamda 21 tane Köy Enstitüsü mevcuttur. 620 öğretmenle yürütülen köye öğretmen yetiştirme projesi 230 haftalık bir programı kapsar. Temel, mesleki ve vatandaşlık eğitim modelleri açısından John Dewey'nin (1859-1952) ve Johann Heinrich Pestalozzi'nin (1746-1827) yaklaşımlarından hareket eden programda 114 haftalık kültür, 58 haftalık ziraat ve 58 haftalık teknik dersler yer alır. Köye öğretmen yetiştirmek üzere kurulan bu orta öğretim kurumlarının en önemli özelliği "iş içinde eğitim" ve "imece" yöntemlerinin uygulanması olur.

Enstitü projesi sadece vatandaşlık bilincini değil, aynı zamanda köylerde sosyo-ekonomik kalkınmayı da hedeflemiştir. "İş içinde eğitimi" modeliyle kültür, sağlık, tarım, hayvancılık, marangozluk, inşaat vb alanlarda teknik ve pratik eğitimler verilir. Köylerde eğitimle birlikte kalkınmaya önem verilmesinin nedeni, öğretmenlerin gözetiminde ve köylünün iş gücü yardımıyla alt yapı yetersizliklerinin giderilmesidir. İsmail Hakkı Tonguç eğitimcilerin üstlendikleri rolü anlatırken, köyün kalkınmasının ötesinde, köyü canlandırmak

gerektiğini vurgular.⁷ Enstitü mezunlarından Pakize Türkoğlu'na göre "Kuvayı Milliye" ruhu yeniden canlanmıştır:

"Kazmaya küreğe, motora makineye, kitaba kaleme sarılarak (...)

Anadolu'nun bereketini emen cahillik denen düşman ile savaşım

verilmektedir"⁸

Enstitülerden, eğitimini başarıyla tamamlayan -15943'ü erkek, 1398'i kız olmak üzere- toplam 17341 öğrenci mezun olur. 1937 yılından 1945 yılına geldiğinde köylerde okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının iki katı arttığı bir gerçektir. Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin, görev yapmak üzere tayin edildikleri yerler, okul binasının bile olmadığı köylere dir. Birinci Dünya savaşı ve sonrasında, İkinci Dünya savaşı yıllarında yaşanan ekonomik buhranlar kırsal alanda gelişimi sekteye uğrattığı için Köy Enstitüleri, köylere eğitim sunmak amaçlı değil aynı zamanda köylerde iş sahaları yaratmak, altyapıları düzenlemek gayretindedir. Mezunlara öğretilen "imece" ve "iş içinde eğitim" anlayışı aslında köylerin kendi yağıyla kavrulmasını salık vermektedir. Vazife aşkıyla vatan aşkının birleştiren Enstitülü öğretmenleri, Mahmut Makal şöyle yorumlar:

"Toprağa bağlı öğretmen, koşullarını bilen yerli öğretmen (...)

okuyan, köyün yaşamına karışan, eli nasırlı, alını terli, kafası eliyle

birleşen öğretmen..."⁹

1923-1950 arasındaki dönemlerde geleneksel tarımın dönüşüm dinamiği, çevredense merkeze dayalı olmuştur. Bu bağlamda, Köy Enstitüleri köyde ulus-devlet inşasının gerçekleşmesi için bütüncül bir modernleşme ve korporatist bir toplum modelini benimseyecektir.¹⁰ Şerif Mardin'e göre, tüm bu uğraşlar köylülerin modernleşme içindeki yerini belirlemekten çok, ulusal kimlik simgelerinin yaratılmasına yönelmiştir.¹¹ Bir başka anlatımla, sanayileşmenin yarattığı toplumsal ilerlemelerin gerisinde kaldığı zaman, ulus-devlet inşasında kentsel tabandan ziyade kırsal tabana duyulan ihtiyaç, farklı yerel kimliklerin

⁷ İsmail Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1947, s.45.

⁸ Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2004, s.188

⁹ Mahmut Makal, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1990, s. 87.

¹⁰ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.124.

¹¹ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.63.

eğitim ve kalkınma aracılığıyla merkeze eklenmesini ön plana çıkarır. Enstitü mezunların değimiyle, “toplumlar eğitildikçe uluslaşır, topraklar işlendikçe yurtlaşır”.¹²

Kuşkusuz Köy Enstitülerinin anlam ve önemini, ulus-devlet inşasında kırsal kesime yönelik sadece eğitim ve vatandaşlık bilincinin yayılmasıyla özdeşleştirmemek gerekir. Sabahattin Ali, Vedat Günyol, Azra Erhat, Cavid Orhan Tütengil ve Ahmet Emin Yalman gibi pek çok gazeteci ile yazarın misafir edildiği 1940-1946 yıllarda Hasan Ali Yücel ile İsmail Hakkı Tonguç yeni bir yazar nesli yetiştirmişlerdir. O döneme kadar Nabizade Nazım’ın “Karabibik” adlı eseriyle Ebubekir Hazım Tepeyran’ın “Küçük Paşa” adlı eserinden başka bir köy romanından bahsedilemezken, 1950 sonrasında köy romanı ve romancısı sayısı artış göstermiştir.

Fakir Baykurt, Adnan Binyazar, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Dursun Akçam ve Osman Şahin gibi köy gerçekliğini anlatan Köy Enstitüleri mezunu bir yazar kuşağı ortaya çıkmıştır. Mahmut Makal’ın “Bizim Köy”ü, Fakir Baykurt’un “Kaplumbağalar”ı, Talip Apaydın’ın “Sarı Traktör”ü, Dursun Akçam’ın “Kanlıdere’nin Kurtları”, Osman Şahin’in “Kırmızı Yel”i, Adnan Binyazar’ın “Masalını Yitiren Dev”i ve diğer eserleri roman, öykü, hikâye ve otobiyografik alanlarda Türkiye’de köye dair önemli kitaplardır. 1970’li yıllardan itibaren bu eserleri, Atıf Yılmaz ve Şerif Gören gibi yönetmenler sinemaya uyarlamışlardır. Kibar Feyzo (1978), “Kan” (1985), Züğürt Ağa (1985) Köy Enstitüsü mezunu edebiyatçıların senaryolaştırılan eserleri arasında gelmektedir.

Köy romanının yükselişinde Köy Enstitüleri önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Makal, Apaydın ve diğer mezunlara edebiyat çevrelerinde yardım eden Yaşar Nabi Nayır’ı unutmamak gerekir. “Köy edebiyatı” Nayır’ın sahibi olduğu “Varlık” dergisi ve yayınlarının şemsiyesi altında basılmaya başlar ve desteklenir. Enstitü mezunlarının araladığı bu kapı edebiyatımız açısından Türkiye’de gidilmeyen, görülmeyen ama bizim olan, “orada bir köy var uzakta...” anlayışının idealizmden realizme dönüşmesini sağlar. Kısacası, köy yaşamı, toplumsal gerçekliğin bir parçası olarak incelenmeye ve sorgulanmaya başlar.

Köy Enstitüleri’nin toplum, siyaset ve gerçekliklerle yüzleştikçe, kuruma muhalif sesler yükselmeye başlayacaktır. Bir taraftan destekleyenlerin, diğer taraftan eleştirenlerin olduğu dönemin atmosferini Sabahattin Eyüboğlu, “Köy Enstitüleri hakkında ne düşündüğünü söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim”¹³ diyerek betimlemektedir. Komünizm propagandası

¹² Abdullah Özkucur, **Köy Enstitüleri Destanı**, Ankara, Öğretmen Yayınları, 1985, s.69.

¹³ Sabahattin Eyüboğlu, “Okur Yazarlar ve Köy Enstitüleri”, **Varlık Dergisi**, Ocak 1947, s.10.

yapılıyor iddiasıyla bazı muhafazakâr aydın ve siyasetçilerin eleştirisine maruz kalan Köy Enstitüleri, Sabahattin Ali ile Nihal Atsız'ın, Cavid Orhan Tütengil ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun, Fevzi Çakmak ile Hasan Ali Yücel'in tartışma konuları olur. Üstelik 1947 yılında açılan Yücel-Öner Davası ile dönemin siyasetçileri davalık bile olurlar.

İlginç biçimde, Köy Enstitüleri sadece muhafazakâr isimler tarafından eleştirilmezler, bazı solcu yazarlar tarafından da eleştirilirler. “Solcu” olmakla suçlanan Köy Enstitüleri'nin, solcular tarafından eleştirilmesi ilginçtir. Örneğin, Kemal Tahir “Bozkırdaki Çekirdek” adlı romanında Köy Enstitüleri'ni, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin teşkilatı olarak yorumlarken, Atilla İlhan ve Mihri Belli de Marksist anlamda bir üst-yapı kurumu olan böyle okullarla devrim yapılamayacağını, aksine kente göçe ve işçi sınıfının gelişmesine engel olduğunu iddia ederler.

Aslına bakılırsa, Köy Enstitüleri'nde ne tek-tip bir okul, ne tek-tip bir öğretmen, ne de tek-tip bir öğrenci veya bir mezun söz konusu değildir. Halil Fikret Kanad, Emin Soysal ve Rauf İnan gibi Enstitü müdürleri ve yöneticileri arasında bile uygulanan eğitimin içeriği açısından görüş ayrılıkları olmuştur.¹⁴ Tüm bu tartışmalara rağmen Köy Enstitüleri'ni Hasan Ali Yücel şu sözlerle nitelemektedir:

“Bu hareket, basit bir okuma yazma işi değildir. Bu hareket, istatistiklerde bir rakam artması, (...) günlük bir politika başarısı değildir (...) Biz millet davalarını teklerin meseleleri olmaktan çıkarma ve çağdaş yolcularının ödevi haline koyma yolundayız”¹⁵

Sonuç:

İkinci Dünya Savaşı dönemine denk gelen bir zamane ruhunda Köy Enstitüleri, ulus-devlet inşası ve modernleşmesini köylere yansıtmıştır. Köylerde sanat, tarım ve hayvancılık ağırlıklı bir ilköğretim hamlesini başlatacak olan “Enstitü” mezunu köy öğretmenleri, vatandaşlık bilinci yaymaya çalışmışlardır. Köy ve doğaya yaptıkları vurguyla aslında romantik milliyetçi bir akım başlatmışlardır. Sanayileşmeyi ve kentleşmeyi tamamlayamamış

¹⁴ Fay Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, Ankara, Güldikeni Yayınları, 2000, s. 153.

¹⁵ Hasan Âli Yücel, *Köy Enstitüleri Dergisi*, Ocak 1945, ss.:9-11.

toplumlarda romantik milliyetçi söylem, köyün ve köylünün ulus-devletin bir parçasına dönüşmesini sağlamaktadır. “Topraklar işlendikçe yurtlaşır, toplumlar eğitildikçe uluslaşır” cümlesinin altında yatan bu söylemin ve Köy Enstitüleri’nin amacı, köy-devlet-millet üçgeninde bir “empati” yaratmak olmuştur.

Kaynakça:

ATEŞ Toktamış, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000.

BAYKURT Fakir, **Şamar Oğlanları**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976.

BİNYAZAR Adnan, **Toplum ve Edebiyat**, İstanbul, Can Yayınları, 2010.

EYÜBOĞLU Sabahattin, “Okur Yazarlar ve Köy Enstitüleri”, **Varlık Dergisi**, Ocak 1947.

KARAÖMERLİOĞLU Asım, “Türkiye’de Köycülük”, der. Ahmet İnsel, **Kemalizm: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

KIRBY Fay, **Türkiye’de Köy Enstitüleri**, Ankara, Güldiken Yayınları, 2000.

KOÇAK Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945**, cilt2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

MAKAL Mahmut, **Köy Enstitüleri ve Ötesi**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1990.

MARDİN Şerif Mardin, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

ÖZKUCUR Abdullah, **Köy Enstitüleri Destanı**, Ankara, Öğretmen Yayınları, 1985.

PARLA Taha, Ziya Gökalp, **Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

TONGUÇ İsmail Hakkı, **Canlandırılacak Köy**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1947.

TÜRKOĞLU Pakize, **Tonguç ve Enstitüleri**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.

YÜCEL Hasan Âli, **Köy Enstitüleri Dergisi**, Ocak 1945.